

HZ. PEYGAMBER'İN EN BÜYÜK DESTEKÇİSİ
EBÛ TÂLİB'İN TARİHÎ KİŞİLİĞİ
VE MEZHEPLERİN TEŞEKKÛL SÜRECİNDE İSTİSMARI

*Halil İbrahim Bulut**

Giriş

Ebû Tâlib, on yılı nübüvvet döneminde olmak üzere tam kırk iki yıl Hz. Peygamber'in hâmisî, destekçisi ve yardımcısı olarak uzun bir hayat yaşamıştır. O, yaşadığı dönemde Hâşimîlerin lideri, Mekke toplumunda önde gelen, sözü dinlenen, makam ve itibar sahibi siyasî bir önderdi. Dahası o, içinde yaşadığı müşrik toplumun hususiyetlerini çok iyi bilen, buna göre strateji geliştirebilen ve de dönemin edebî zevkine uygun şiirler inşat edebilen önemli bir şahsiyetti. Gerek toplum nezdindeki otoritesi, gerekse edebî şahsiyeti sayesinde kendisini Mekke toplumuna kabul ettiren Ebû Tâlib, bu hasletlerini Hâşim oğullarını savunmada, Kâbe ve Rabbinin yüceliğini anlatmada ve özellikle yeğeni Hz. Muhammed'in doğruluk ve dürüstlüğünü açıklamada fazlasıyla kullanmıştır. Müşrik liderlerin en ağır tazyiklerine rağmen Allah Elçisini yalnız bırakmamış ve onu her zaman desteklemiştir. Böyle olmakla birlikte vefatından kısa bir müddet sonra siyasî bir figür haline dönüştürülmüş ve özellikle iman edip etmediği hususu tartışma konusu olmuştur. Bu konu hemen her dönemde güncelliğini korumuş, birbirine zıt iki blok oluşmuştur. Şiiler onun mutlak anlamda mümin bir kimse olduğunu iddia ederken genel anlamda Sünnîler de onun iman etmeden öldüğünü ileri sürmüşlerdir. Aslında Ebû Tâlib, sadece Hz. Peygamber'in amcası olarak tarihteki yerini almış olsa idi, imanı konusu belki bu kadar hararetli tartışılmayacaktı. Ancak Emevî-Hâşimî çekişmesinde Ebû Tâlib üzerinden bir algı oluşturma amacıyla öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim iktidarı elinde tutan Emevîler, Ali ve taraftarlarını kötüleminin bir aracı olarak Ebû Tâlib'i hedef seçerken Şiiler de Hz. Ali'ye ve dolayısıyla imamet doktrinine halel gelmemesi için Ebû Tâlib'in imanı konusuna ayrı bir ehemmiyet vermişlerdir. İşte bu bildiriye ilk dönemden bu yana ciddi bir tartışma konusu olan Ebû Tâlib'in imanı

!*

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fak. İslam Mezhepleri ABD. hibulut@gmail.com, hibulut@istanbul.edu.tr

konusu ele alınacaktır. Öncelikle hayatı, şahsiyeti ve özellikle Hz. Peygamber'e destek olması ve Müslümanları korumaya çalışmasına dair bazı tarihi bilgiler verilecek, bilahare Sünnî-Şîi polemiğinde ileri sürülen lehte ve aleyhte deliller ortaya konulacaktır. Son olarak mezheplerin teşekkül sürecinde Ebû Tâlib'in nasıl istismar edildiği hususu örneklerle izah edilecektir.

1. Ebû Tâlib'in Hayatı ve Tarihi Şahsiyeti

Ebû Tâlib'in asıl adı "Abdümenaf"tır¹. Abdülmuttalib'in onun adına inşat ettiği "Sana tavsiye ederim ey Abdümenaf/Babasından yalnız tek kalanı..."² şeklindeki bir şiirden hareketle bu görüşün kuvvetle muhtemel olduğu anlaşılmaktadır. Künyesi ise "Ebû Tâlib"tir. Tam adı, Abdümenâf b. Abdülmuttalib b. Hâşim el-Kureşî el-Hâşimî'dir. Annesi Fâtıma bint Amr b. Azîz el-Mahzûmiyye'dir. Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile amcası Zubeyr'in öz kardeşidir³. Lakapları ise, "Seyyidü'l-batha", "Şeyhu Kureyş", "Reisu Mekke", "eş-Şeyh" şeklinde idi⁴. İslamiyet'ten önce 535 yılında Mekke'de doğmuş olup Hz. Peygamber'den yaklaşık 35 yaş büyüktü⁵.

Ebû Tâlib, amcasının kızı Fâtıma bint. Esed b. Hâşim ile evlenmiştir. Fâtıma, Mekke döneminde erken bir zamanda Müslüman olmuş, Medine'ye oğlu Ali ve Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma ile birlikte hicret etmiştir. Hz. Peygamber'in hayatında Fatıma bint. Esed'in ayrı bir yeri vardır. Hz. Peygamber, dedesinin ölümünden sonra amcası Ebû Tâlib tarafından himaye edilince Fâtıma ona sekiz yaşından itibaren annelik yapmış, kendi çocuklarından önce Muhammed'i koruyup gözetmiştir⁶. Resûl-i Ekrem'in "annemden sonra annem" dediği Fâtıma bint Esed hicretin ilk yıllarında, bazı tarihçilere göre dördüncü yılda Medine'de vefat etmiştir. Onun ölümüne üzülen Hz. Peygamber sırtındaki gömleği çıkarıp ona kefen yapmış, cenaze namazını kıldırılmış, defni ile yakinen ilgilenmiş ve onun için dua etmiştir⁷.

¹ Abbâs el-Kummî, *el-Kunâ ve'l-ekâb*, Beyrut, ts., I-III, I, 108-109; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsabe fi temyizi'z-sahabe*, Mısır, trs., IV, 115; Ali Fehmi Cabic, *Tilbetu't-tâlib fi şerh-i lâmiyyet-i Ebi Tâlib*, İstanbul 1327/1909, s. 3-4; Dahlan, Ahmed b. Zeyni, *Esne'l-Metalib fi necat-i Ebi Tâlib*, y.y., s.71.

² İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, nşr. Muhammed Hamidullah, Konya 1981, s. 47 (md. 52).

³ Ali Fehmi, *Tilbetu't-tâlib*, s. 3-4.

⁴ Nakdî, Cafer b. Muhammed, *Mevahibü'l-vahib fi fezaili valid emiri'l-mü'minin Ebû Talib*, (thk. Muhammed Hadi Eminî), Beyrut 1993, s.72.

⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsabe fi temyizi'z-sahabe*, IV, 115.

⁶ Hz. Fâtıma bint. Esed'in hayatı hakkında daha detaylı bilgi için bk. Mehmet Aykaç, "Fâtıma bint Esed", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/ 225.

⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemseddin Yusuf b. Kızıoğlu, *Tezkiretü'l-havassi mine'l-ümmeti bi-zikri hasaisi'l-e'imme*, (thk.Hüseyn Takizade), Tahran 2005, I, 151.

HADİS, İSLÂM HUKUKU, KELÂM, MEZHEPLER TARİHİ, ARAP DİLİ VE SİYER

Ebû Tâlib'in, amcasının kızı Fâtıma bint Esed ile evliliğinden Tâlib, Akîl, Ca'fer ve Ali adında dört oğlu ile Ümmü Hânî, Cümâne adında iki kızı dünyaya gelmiştir⁸. Mekke'de yaşanan kıtlık üzerine Hz. Muhammed, amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için Ali'yi himayesine almış; beş yaşından itibaren hicrete kadar yaklaşık 17 yıl süreyle Allah Elçisinin kutlu yuvasında kalmıştır.

Abdülmuttalib ölmeden önce torunu Muhammed'i Ebû Tâlib'e emanet etmiş ve ona "Bu oğlumun şan ve şerefi pek yüce olacaktır ve O, benim sana bir emanetimdir"⁹ diyerek vasiyette bulunmuş, o da uhdesine verilen bu sorumluluğu iftiharla ve şerefle kabul etmişti. Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile ana-baba bir kardeş olmaları¹⁰, onunla genç Muhammed arasında güçlü bir şefkat ve sevgi bağının kurulmasına zemin hazırlamıştı¹¹.

Ebû Tâlib, maddi imkânlar açısından diğer kardeşlerine oranla fakir durumda idi. Fakat Muhammed'in varlığı Ebû Tâlib'in hanesine ayrı bir huzur ve bereket getirmişti. Yeğeninın uğurlu olduğuna inanan Ebû Tâlib, onun üzerine adeta titriyor ve onu korumaya son derece özen gösteriyordu¹². Yaşadığı toplumu, Arapların sosyal ve kültürel durumunu çok iyi bilen Ebû Tâlib, yeğeninın iyi bir insan, güvenilir bir kimse olarak yetişmesi için elinden gelen gayreti eksik etmiyordu.

Ailesinin geçimini ticaretle kazanan Ebû Tâlib, Kureys'in âdetine uyarak senede bir kere Suriye'ye giderdi. Böyle bir yolculuk öncesinde yeğeni de onunla gelmek istemiş, o da yeğenini kıramayıp bu teklifi kabul etmişti¹³. Kaynaklarda belirtildiğine göre ticaret kervanı Suriye topraklarına vardığında orada yaşamakta olan Bahira adında bir rahip, Ebû Tâlib'e yeğeninın İncil'de haber verilen peygamber olduğunu, bu sebeple onu iyi koruması gerektiğini söylemişti. Bunu duyan Ebû Tâlib, Şam'a gitmekten vazgeçip süratle Mekke'ye geri dönmüştü¹⁴. Bu olayda Ebû Tâlib'in yeğenine ne denli şefkat gösterdiği ve onu düşündüğü görülmektedir. Yeğenine bir zarar gelir ihtimaline binaen belki de çok kar edebileceği bir ticareti kısa kesmiş ve

!

⁸ İbn Hacer, *el-İsabe, a.g.e.*, IV, 118-119; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Tezkiratü'l-havas*, I, 158. Ayrıca bkz. Ethem Ruhi Fırlah, "Ebû Tâlib", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/ 237-238.

⁹ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, s.47 (md.52); İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1969, II, 272; Köksal, Mustafa Asım, *İslam Tarihi (Mekke Devri)*, I-VI, İstanbul 1987, II, 79-81.

¹⁰ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, I- II, (nşr. Mustafâ es-Sakâ İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut ts., I, 179.

¹¹ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, İstanbul 1980, I, 45.

¹² İbn Sa'd, Ebû Abdullah, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (nşr. İhsan Abbas), I-IX, Beyrut 1968, I, 119-120.

¹³ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, s.53 (md.53); İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I, 157.

¹⁴ İbn İshak, *Sire*, s.53-54 (md.53); İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, I, 180-182; Nakdî, *Mevâhibü'l-vâhib*, s.168; Şibli en-Numanî, *İslam Tarihi, Asr-ı Saadet, Peygamberimizin Sireti*, (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1977, I, 131; Köksal, *İslam Tarihi*, II, 91; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 47.

bir an önce Mekke'ye dönmenin yoluna bakmıştır¹⁵.

Hz. Peygamber'in ticaret hayatının ve sonrasında Hz. Hatice ile evliliğinin Ebû Tâlib'in teşvik ve yönlendirmesi ile başladığını biliyoruz. Huveylid'in kızı Hatice'nin kendisine ortak olmak üzere güvenilir bir adam aradığı konuşuluyordu. Ebû Tâlib, "Ona bir gitsen, sanıyorum ki sana duyduğu güven, emniyet ve senin temiz fitratın sebebiyle bu iş için başkaları yerine seni tercih edecektir..." diyerek yeğenini teşvik etmiştir. Nihayetinde Huveylid'in kızı Hatice, Muhammed'in ticaret kervanının başına geçmesine ve iş ortağı olmasına razı olmuştur¹⁶. Ebû Tâlib'in bu girişimi, Hatice ile Hz. Muhammed'in birbirlerini tanımalarına da vesile olmuştur. Dahası Hz. Muhammed ile Hatice arasında vuku bulan evlilikte Ebû Tâlib'in belirleyici rolü dikkat çekmektedir. Şöyle ki, Ebû Tâlib, kardeşleri Abbas ve Hamza'yı da yanına alarak Hatice'yi istemeye gitmişlerdi¹⁷. Merasim sırasında Ebû Tâlib'in dile getirdiği hususlar, onun gözünde Hz. Muhammed'in konumunu da belirlemektedir. Söz konusu konuşmasında o şöyle demiştir: "Kardeşimin oğlu Muhammed'e gelince o, Abdullah'ın oğlu Muhammed'dir. Onunla kim boy ölçüşmeye kalkışsa, mutlaka Muhammed üstün gelir. Mal ve mülk itibariyle pek bir varlığı olmasa da şeref, asalet, şecaat, cesaret, akıl ve fazilet yönüyle herkesten üstündür. Zaten mal ve mülk de, kaybolan bir gölge gibidir; emanettir ve kalıcı olamaz. Ancak şu var ki, gelecek itibariyle O'nun hakkında büyük haberler, herkesi hayran bırakacak yenilikler var! O sizden, kerimeniz olan Hatice'yi talep etmektedir..."¹⁸

Öte yandan Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i himayesine aldığı, onu koruyup gözettiği uzun yıllar boyunca ondan zuhur eden pek çok harikulade duruma şahit olmuştur. Burada örnek olarak Rahip Bahira hadisesi gösterilebilir¹⁹. Bir diğer hadise de Ebû Tâlib'in yağmur duasını yeğeninin yüzü suyu hürmetine istemiş olmasıdır. "Mekke'de uzun süredir devam eden kıtlık sebebiyle ahali son çare olarak yağmur duasına çıkmaya karar vermiş ve bu duayı da Hâşim oğullarının lideri Ebû Tâlib'in yapmasını istemişlerdi. Ebû Tâlib kendisine yöneltilen bu teklifi geri çevirmemiş, yanına aldığı yeğeni Muhammed'le birlikte, yağmur duasına katılmak üzere Kâbe'ye kadar gelmişti. Sırtını Kâbe'nin duvarına yaslayan Ebû Tâlib, önce yeğeninin elinden tutmuş ve onun eliyle birlikte kendi ellerini de kaldırarak Kâbe'nin Rabbine

¹⁵ Nakdi, *Mevâhibu'l-vâhib*, s.168.

¹⁶ Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nübela*, (thk. Muhibuddin Ebû Sa'd el-Umerî), Beyrut 1997, I, 54.

¹⁷ Zehebî, *Siyeru a'lam*, I, 54.

¹⁸ İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu nehci'l-belâga*, (thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Beyrut 1965, XIV, 70; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 63.

¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, I, 121; Zehebî, *Siyer*, I, 51.

HADİS, İSLÂM HUKUKU, KELÂM, MEZHEPLER TARİHİ, ARAP DİLİ VE SİYER

yalvarmaya başlamıştı. Henüz duayı tamamlamadan yağmur yağmaya başlamıştı.²⁰ Çoğu insanın gözünden kaçsa da Ebû Tâlib, yapılan dua ve duaya karşılık gönderilen rahmet karşısında çok duygulanmış; bütün bunlara yeğeni Muhammed'in sebebiyle mazhar oldukları konusunda tereddüdü kalmamıştı. Bu olay, onun yeğeniye olan sevgi ve saygısını bir kat daha artırmıştı. Nitekim sonraki bir zamanda onun için beslediği duygularını “*Onun yüzü suyu hürmetine Allah'tan yağmur istenir...*” şeklinde dile getirmiştir²¹. Burada Mekke'ye gelen bir arrâf'ın küçük yaşlarda olan Muhammed'i görmesi üzerine ısrarla onu istemesini de örnek göstermek gerekir. Ebû Tâlib, adamın bu tuhaf tutumunu görünce çocuğu gizlemiş ve oradan uzaklaşmıştı²². Kaynaklarda Ebû Tâlib'in şahit olduğu hissi harikalara dair epeyce örnekler verilmektedir.²³ Bu nevi harikulade olaylara şahit olan Ebû Tâlib'in yeğeni Muhammed'in farklı bir kimse olduğunu, ulvi bir vazife ile görevlendirilmesini beklemekte olduğu tahmin edilebilir. Bu sebeple olacak ki o, hem gençlik yıllarında hem de peygamberliğini açıkladığı dönemde Hz. Muhammed'e destek olmuş ve tehlikeler karşısında onu koruyup kollama yolunu seçmiştir.

Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber ve İslam tarihi açısından önemi, Allah Elçisinin görevlendirilmesi ile birlikte daha bir anlam kazanmıştır. Elbette bi'set öncesi yaptıkları küçümsenemez, ancak onu İslam tarihindeki özel yeri ile “Ebû Tâlib” yapan asıl unsur, bi'setle birlikte ortaya koyduğu tutum, anlayış ve gayrettir. Hamiyet duyguları ile Muhammed'e sahip çıkan pek çok akrabası nübüvvet görevinden sonra bir kenara çekilmeyi, hatta Allah Elçisine düşmanlık yapmayı tercih ettikleri bir sırada Ebû Tâlib yeğenini manen ve madden desteklemiş, ona arka çıkmıştır.

Ebû Tâlib'in Mekke toplumu içinde saygıdeğer, itibarlı ve nüfuz sahibi bir yönetici olduğunu daha önce ifade etmiştik. O, bu imkânlarını Hz. Muhammed'in ve Müslümanların lehine kullanmıştır. Ebû Tâlib'in, -deyim yerinde ise- tarafsızlık politikası, sözünün dinlenmesine ve otoritesinin devam etmesine imkân sağlamıştı. Bundan dolayıdır ki, Mekkeli müşrikler onu aşamamış ve uzun bir müddet onun sözlerine uymak zorunda kalmışlardı. Ebû Tâlib tarafsızlık politikası takip etmesine rağmen yeri ve zamanı geldiğinde haksızlığa karşı açıktan tavır almış, gayri insanî tutum ve tavırlar karşısında susmamış; yapılanların yanlışlığını edebi üslubu ile açıklamıştır. Nitekim Allah Resulü, bazı Müslümanlarla birlikte Mekke vadilerinin

²⁰ Köksal, *İslam Tarihi*, II, 84-85.

²¹ İbn Hişam, *Siyer*, I, 280-281; Süheylî, Ebû'l-Kâsım, *er-Ravzû'l-ünîf fi şerhi's-Sireti'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*, (thk. Abdurrahman el-Vekil), Kahire 1967, II, 28-29; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 115; Zehebi, *Siyer*, I, 45-46; Nakdi, *Mevâhibu'l-vâhib*, s.168-173.

²² İbn Hişam, *Sire*, I, 179-180.

²³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Bulut, Halil İbrahim, *Şii-Sünnî Polemiğinde Ebû Tâlib ve Dini Konumu*, Ankara 2011, s. 47-51.

birinde gizlice ibadet ederken yanlarına bir grup müşrik gelmiş ve onları rahatsız etmişlerdi. Bunun üzerine Sa'd b. Ebû Vakkas, eline geçirdiği bir deve kemiğiyle birinin başına vurmuş ve kanını akıtmıştı. Kureyşliler, durumu Ebû Tâlib'e şikâyet etmişler ve Sa'd'ın cezalandırılmasını istemişlerdi. Ebû Tâlib, onların bu taleplerini güzellikle geçiştirmişti.

Kureyş'in baskı ve işkenceleri artınca Hz. Peygamber, bir kısım savunmasız müslümanların Habeşistan'a hicret etmesini tavsiye etmiş, onlar da Necâşi'ye sığınmışlardı²⁴. Ancak Mekke'li müşrikler, İslamiyet'in yayılıp gelişmesinden endişe duydukları için Necâşi'ye elçi göndermiş ve gidenlerin geri dönmesini talep etmişlerdi. İşte bu sırada Ebû Tâlib, Mekke'nin lideri sıfatıyla Necâşi'ye bir mektup yazmış; burada kaleme aldığı şiirinde kralı, Müslümanlara adaletli davranmaya ve konuklarına iyilik ve güzellikle muamele etmeye davet etmiştir²⁵. Onun bu girişiminin sadece asabiyetle açıklanması isabetli olmaz. Zira Habeşistan'a hicret edenler arasında Hâşimî olmayanlar, hatta Kureyş kavmine mensup olmayan Müslümanlar da bulunmakta idi.

Ebû Tâlib, Mekkelilerin baskı ve zulmü arttığında, Hz. Peygamber'e suikast yapmaları tehlikesine karşı dikkatli davranıyor ve bazı tedbirler alıyordu²⁶. Aslında Ebû Tâlib'in himaye ve yardımları sadece Hz. Peygamber'in şahsiyle sınırlı değildi. Kaynaklarda diğer Müslümanlara karşı da şefkat ve muhabbetle davrandığı bildirilmektedir. Buna bir örnek olmak üzere Osman b. Maz'un'un himaye edilmesi gösterilebilir. Cumuh oğulları, Osman b. Maz'un'a zulüm yapınca o, kendisini himaye etsin diye dayısı Ebû Tâlib'e sığınmıştı. Mahzun oğulları onu geri almak üzere gelmiş, fakat Ebû Tâlib onu vermemişti. Gelenler: "Ey Ebû Tâlib! Yeğenini bizden korudun. Yeğenimizi de mi bize karşı koruyorsun?" demeleri üzerine o, "Erkek kardeşimin oğlunu koruduğum gibi, kız kardeşimin oğlunu da korurum" şeklinde cevap vermiş ve Osman'ı onlara teslim etmemiştir²⁷. Açıkta tebliğin başladığı ilk dönemler müşriklerin müdahalelerine karşı Ebû Tâlib'in fiili olarak karşı verdiğine şahit olmaktayız. Nitekim Hz. Peygamber Kâbe'de ibadet ederken üzerine deve işkembesi atılması olayı sonrasında Ebû Tâlib'in olaya karışanları

²⁴ İbn İshak, *Siyer*, s. 154 (md.215); Zehebî, *Siyer*, I, 121.

²⁵ İbn Hişam, *Siyer*, I, 333-334; Süheylî, *Ravzu'l-unuf*, II, 86-87; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'-belâğa*, XIV, 71. Ayrıca bk. İbn Kesir, *Bidaye ve'n-nihaye*, (Büyük İslam Tarihi), çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1994, III, 114; Çorumî, Ahmet Feyzi (ö.1328/1909), *Hiz. Muhammed (sav)'in Amcası Ebû Talib'in Müslümanlığı*, (*Feyzü'l-vâhib fi necâti Ebî Tâlib*), (sad. Ethem Erkoç), [y.y. : y.y.], 2009, s.128.

²⁶ İbn İshak, *Siyer*, 140-141 (md. 207); Zehebî, *Siyer*, I, 149; Köksal, *İslam Tarihi (Mekke Dönemi)*, V, 12-13.

²⁷ İbn İshak, *Siyer*, 145 (md. 209).

cezalandırıldığı bildirilmiştir²⁸.

Hz. Peygamber'in daveti hızlı bir şekilde yayılıyor ve ona inananların sayısı her geçen gün artıyordu. Bu durum Mekke müşriklerini paniğe sevk etmişti. Müşriklerin önde gelenleri Ebû Tâlib'e gelip Hz. Peygamberi şikâyet ediyorlar ve cezalandırılmasını ya da kendilerine teslim edilmesini talep ediyorlardı. Ebû Tâlib, bu talepler karşısında yumuşak ve gönül alıcı sözlerle onları kazanmaya çalışıyor ve onları küstürmemeye gayret ediyordu²⁹. Yine bir seferinde müşrik liderler benzer taleplerle Ebû Tâlib'e gelip yeğenini şikâyet etmişler ve maksatlarını şöyle dile getirmişlerdi: *"Ey Ebû Tâlib! Sen aramızda yaşça, mevkice, şerefçe öndesin. Biz, senden kardeşinin oğlunu susturmanı, ona engel olmanı istemiştik. Onu susturmadın, bizi kınamasına ve eleştirmesine engel olmadın. Yemin ederiz ki, biz onun atalarımıza dil uzatmasına, tanrılarımızı yermesine, bizi beyinsizlikle itham etmesine katlanacak değiliz. Ya onu susturur bizden vazgeçtirirsin yahut iki taraftan biri yok oluncaya kadar onunla da seninle de savaşıyoruz."* şeklinde ihtarda bulunarak Ebû Tâlib'in yanından ayrılmışlardı³⁰. Cereyan eden olaylar karşısında bu siyasî dehâ, ne kavmi ile olan münasebetini keserek onlarla bozuşmayı ve sürtüşmeyi göze almış ne de yeğeni Muhammed'i onlara teslim edip hakaret ettirmeye ve korumasız bırakmaya gönlü razı olmuştu. Uzun bir süre düşündükten sonra Hz. Peygamber'i yanına çağırılmış ve ona *"Ey kardeşimin oğlu! Kavminin ileri gelenleri defalarca yanıma geldiler, senden dolayı beni çok üzdüler; bana ağır ithamlarda bulundular. Tanrılarını ve dinlerini yermek gibi, onların hoşlanmayacakları konulardan vazgeç. Beni de, kendini de zor duruma düşürme. Tahammül edemeyeceğim işleri bana yükleme"*³¹ diyerek durumun ciddiyetini açıklamıştı. Amcasının bu sözleri, Hz. Peygamber'e çok ağır gelmiş olmalı ki ona şöyle mukabelede bulunmuştu: *"Amca! Allah'a yemin ederim ki bu davayı bırakmak için Güneş'i sağ elime Ay'ı da sol elime verseler, yine de bırakmayacağım; yüce Allah onu ya cihana hakim kılar, vazifemi tamamlamış olurum; ya da bu uğurda ölürüm"* diyerek cevap vermişti. Bunun üzerine *"Ey kardeşimin oğlu, git istediğini söyle; Allah'a yemin ederim ki ben seni hiçbir zaman onlara teslim etmeyeceğim"*³² diyerek gönlünü almıştı. Sonra Kureyş önderlerine

²⁸ Müfid, Ebû Abdullah, *İmânu Ebî Tâlib, (Silsiletü müellefâtî's-Şeyh el-Müfid içinde)*, Beyrut 1993, X, 22-23; Musevî, İbn Mead, *el-Hücce ale'z-zâhib ilâ tekfiri Ebî Tâlib*, (thk. S. Muhammed Bahrülulul), Beyrut 1987, s.391-396. Ayrıca bkz. Meclisî, Muhammed Bâkır, *Bihârü'l-envâri'l-câmi'a li düleri ahhâri'l-eimmeti'l-ethâr*, Beyrut 1983, 35: 126; Nakdî, *Mevâhibu'l-vâhib*, s.189 vd.

²⁹ İbn Hişam, *a.g.e.*, I, 265.

³⁰ İbn Hişam, *a.g.e.*, I, 265-266.

³¹ İbn Hişam, *a.g.e.*, I,266-267; Köksal, Asım Mustafa, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, (Mekke Devri müstakil cilt hâlinde), s. 228.

³² İbn Hişam, *Sire*, I, 266; Zehebî, *Siyer*, I, 93-94.

şöyle demişti: “Allah şahidim olsun ki, kardeşimin oğlu asla yalan söylemez.”³³ Burada Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'in sadakatini, davasına bağlılığını ve asla bu sevdadan vazgeçmeyeceğini dile getirmek suretiyle Mekkeli müşriklere cevap vermiş olmaktadır. Aslında Ebû Tâlib'in buradaki ifadeleri incelendiğinde, Kureyş'in önde gelenlerinin huzurunda Allah'ı şahit tutarak Hz. Peygamber'in asla yalan söylemeyeceğini teyit etmektedir³⁴.

Mekkeli müşrikler, siyaset yoluyla Ebû Tâlib'i ikna edemeyeceklerini anladıktan sonra boykot yıllarının başladığı anlaşılmaktadır³⁵. Her bir kabile, kendilerinden Müslüman olan kimselere işkence ve eziyet etmeye başlamıştı. Hz. Peygamberle bağlantısı olan, akrabalık ya da hıusımlığı bulunan herkesi de zorluyorlar ve onlara eziyet ediyorlardı. Bu hususa en güzel örnek boykot yıllarında Hz. Peygamber'in damatlarına yapılan aşırı baskı ve kızlarının boşanması meselesidir. Zira müşrikler, başta Allah elçisi olmak üzere Hz. Hatice'ye de acı yaşatmak için çabalyorlardı. Bu çerçevede müşrikler, Allah Elçisinin risâlet öncesinde evlenmiş kızlarının eşlerine ve onların ailelerine baskı yapıyor, Muhammed'in kızlarını boşadıkları takdirde istedikleri kızlarla evlendirecekleri hususunda damatlara güvence veriyorlardı. Neticede Hz. Zeyneb'in kocası Ebû'l-Âs hariç, Ebû Leheb'in iki oğlu Utbe ve Uteybe, Rukiyye ve Ümmü Gülsüm'ü terk etmişlerdi.

Ebû Tâlib, Kureyşlilerin Resulullah'a suikast düzenlemeye kararlı olduklarına kanaat getirince Hz. Peygamber'in hayatı hususunda korkuya kapılmıştı³⁶. O, yeğeninini güvenliğini sağlamak için tedbirler almaya başlamış ve bu bağlamda Hâşim oğulları ile Abdülmuttalib oğullarına birlikte hareket etmeleri hususunda çağrıda bulunmuştu. Ebû Tâlib, Hâşim ve Muttalib oğullarıyla görüşerek Mekkelilerin bu acımasız tutumuna karşı izlenecek yolu birlikte belirlemiş ve teklif ettiği “bir araya toplanıp birlikte hareket etme” fikri kabul görmüştü. Ebû Leheb hariç hepsi bu davete olumlu cevap vermiş ve Mekkeli müşriklere karşı ortak bir tutum sergileme hususunda ittifak etmişlerdi³⁷. Kabilesinden beklediği desteği bulan Ebû Tâlib, bu kadar sıkıntılı bir sürecin akabinde yeniden bir araya gelip fikir birliği etmelerine karşılık şiirin diliyle onları methetmiş ve yeğeni Muhammed'i de övmüş ve şöyle demiştir³⁸. “Peygamber'i, o mülk sahibinin peygamberini savundum./ Şimşek parlaması gibi parıldayan kılıçlarla,/ Onu koruyan bir vuruşla... / O Allah'ın

³³ İbn İshak, *Siretu İbn İshak*, s.135-136 (md.200); Meclisi, *Bihar*, 18: 82.

³⁴ Nakdi, *Mevâhibu'l-vâhib*, s.122-123, farklı bir versiyonu için bk. a.e., s.186 vd.

³⁵ Ali Fehmi, *Tilbetü't-tâlib*, s.5-6.

³⁶ Köksal, *İslam Tarihi (Mekke Dönemi)*, III, 5-7.

³⁷ İbn Hişam, *a.g.e.*, I, 376; İbn Sa'd, *Tabakat*, I, 188, 209.

³⁸ İbn İshâk, *Siretu İbn İshâk*, (md. 194); İbn Hişam, *Sire*, I, 269; Zehebî, *Siyer*, I, 104.

HADİS, İSLÂM HUKUKU, KELÂM, MEZHEPLER TARİHİ, ARAP DİLİ VE SİYER

peygamberini savunur, himaye ederim...” Böylece Hz. Peygamber’i koruma adına üç yıl kadar sürecek ve Müslümanların büyük ıstıraplar çekeceği muhasara yılları başlamış oldu. Mekkeli müşrikler, Hâşim ve Muttalib oğullarının birlikte hareket ettiklerini görünce hepsini birden boykot etmeye karar vermişlerdi³⁹. Bu durum karşısında Ebû Tâlib, Kureyş’in bu acımasız tutumunu eleştirmiş ve Hz. Peygamber’i öven bir şiir inşat etmiştir⁴⁰: “*Bilmiyor musunuz? / Biz Muhammed’i Musa gibi bir peygamber bulduk,/ Evvelki kitaplarda.../ Biz ve Kabe’nin Rabbi, Ahmed’i teslim etmeyiz, Zamannın felaket ve musibetlerine rağmen...*” Bu ve benzeri şiirlerinde Ebû Tâlib, sadece hamiyet duygusuyla değil, davaya inanmış bir mümin gibi Hz. Peygamber’i koruyup savunmuş ve Müslümanları desteklemiştir.

Şehrin dışında çıplak bir arazi olan Şi‘b-i Ebî Tâlib’te üç yıl sürecek bir mihnet dönemi başlamıştı. Bu muhasara döneminde Müslümanların karşılaştıkları zorluklar hakkında kaynaklarda epeyce malumat verilmektedir. Bizim açımızdan boykotun kaldırılmasını sağlayan hadise Ebû Tâlib’in Hz. Peygambere güvenini göstermesi bakımından çok önemlidir: Üç yıl kadar sonra Mekkeli müşriklerin bu acımasız uygulamalarına kendi içlerinden itirazlar başlamıştı. Ebû’l-Bahterî gibi bazı Mekkeliler yapılanlara razı olmayıp Kâbe duvarına asılan anlaşma metninin iptal edilmesini istemişti. Bu arada Allah Elçisi, amcası Ebû Tâlib’e gelerek “*Ey amca! Şüphesiz ki Rabbim Allah, Kureyş’in o Kâbe’ye astığı sayfaya bir kurtçuğu musallat etti ve o da, kendi adının dışındaki bütün zulüm, boykot ve iftira adına ne varsa hepsini yiyip bitirdi*” diye haber vermişti⁴¹. Bunun üzerine Ebû Tâlib: “*Ey Kardeşimin oğlu! Bunu sana kim söyledi? Burada yanımıza kimse girmiyor, sen de kimsenin yanına çıkmıyorsun, sen yalan uyduracak da değilsin*” diye sorunca Allah Elçisi: “*Bunu bana Rabbim haber verdi*” diye cevaplandırdı⁴². Bunun üzerine amcası: “*Senin Rabbin hak. Ben şahadet ederim ki sen doğru söylüyorsun*” dedi⁴³. Bu olay üzerine Ebû Tâlib, aile fertlerini topladı, müşrikler haberdar olup şer dolu sayfaya tuzak hazırlamaları korkusuyla durumu onlara haber vermeden hep birlikte Kâbe’ye yöneldiler. Burada Mekkelilere seslenen Ebû Tâlib, yeğenin anlattıklarına itimat ederek şunları söyledi: “*Şüphesiz ki benim kardeşim oğlu Muhammed, sizin sayfanıza Allah’ın bir kurtçuğu musallat kıldığını ve bu kurtçuğun da onu yediğini söylüyor ki, O asla yalan söylemez! O’nun anlattığına göre, o sayfada bulunan zulüm, taşkınlık, akrabalık bağlarını kesme ve haddi aşma gibi bütün olumsuzluklar yok olup gitmiş;*

³⁹ İbn Hişam, *Siretu İbn Hişam*, I, 375-6; İbn Sa’d, *Tabakat*, I, 188.

⁴⁰ İbn İshak, *a.g.e.*, s.138 (md. 204); İbn Hişam, *a.g.e.*, I, 269; Ali Fehmi, *Tilbetü’t-tâlib*, s.8-10.

⁴¹ İbn Sa’d, *Tabakat*, I, 209; İbn Hişam, *Sire*, I, 377.

⁴² İbn Hişam, *a.g.e.*, I, 377; İbn Sa’d, *Tabakat*, I, 189; Köksal, *İslam Tarihi (Mekke Dönemi)*, V, 40-41.

⁴³ Ali Fehmi, *Tilbetü’t-tâlib* s.14.

sadece Allah'ın adı kalmıştır. İşte size bir fırsat, şayet yeğenimin söyledikleri doğru çıkarsa, şu kötü tavır ve davranışlarınızı bırakırsınız; yok, denilenler doğru çıkmazsa işte o zaman ben de size yeğenimi teslim ederim ve siz de O'nu öldürür veya yaşatırsınız!" İşin gerçek boyutundan habersiz olan Kureyşliler, Ebû Tâlib'in teklifini kabul ettiler. Bu durum, uzun zamandır bekleyip de elde edemedikleri bir fırsattı. Aralarında bu şekilde anlaştılar. Sonra sayfayı açıp yaydıkları zaman durumun aynen Allah Elçisinin haber verdiği gibi olduğunu gördüler. Ebû Tâlib ve yanındakiler sevindiler ve "Her halde zulmettiğiniz, akraba ile ilişkisi kestiğiniz ve kötülük yoluna saptığınız sizce de belli oldu değil mi?" dedi⁴⁴. İlahi bir mucize ile müşriklerin haksız olduğu ortaya çıkınca Mu'tim b. Adiyy, Amir ve Hâşim b. Amr kardeşler öncülük ederek boykota son vermişlerdir⁴⁵.

Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'in sözüne güvenerek Mekkelilerle iddiaya tutuşması onun yeğenine ne denli güvendiğinin en açık bir göstergesidir. Aslında Ebû Tâlib, "Bunu sana Rabbin mi haber verdi?" derken onun Allah'tan vahiy aldığını da kabul ettiği anlaşılmaktadır⁴⁶. Burada Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'in sözüne güvenerek Mekkelilere meydan okuması gerçekten üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.

Burada Ebû Tâlib'in -özellikle ömrünün son demlerindeki- nasihat ve tavsiyelerine de değinmek gerekir. Hz. Peygamber'i koruyup yardım eden ve ayrıca oğullarını da bu hususta teşvik eden Ebû Tâlib, oğlu Ali'nin İslam'a girdiğini öğrenince ona, "Amcaoğlundan hiç ayrılma, sakın onu bırakma" diye tavsiyede bulunmuştur⁴⁷. Yine diğer oğlu Ca'fer'i de "Ali'nin namaz kıldığı gibi sen de amcaoğlunun yanında namaz kıl." şeklinde tembihlemiştir⁴⁸.

Rivayete göre Ebû Talip, Muttalib oğullarını çağırarak ve onlara; "Muhammed'den işittiğinizden ayrılmayınız, emrine uymaya devam ediniz. Ona tabi olunuz, ona yardımcı olunuz ki irşat olununuz, doğru yolu bulasınız." diyerek nasihat etmiştir⁴⁹. Yine bazı kaynaklarda Ebû Tâlib'in vefatına yakın bir zamanda Kureyş eşrafını etrafına topladığı, Hz. Muhammed'e olan sevgisini dile getiren ve peygamberliğini tasdik ettiğini ifade eden bir konuşma yaptığı rivayet edilir. Buna

44 İbn Sa'd, *Tabkat*, I, 198; Köksal, *İslam Tarihi (Mekke Dönemi)*, V, 43.

45 İbn İshak, *a.g.e.*, s.142-143 (md. 209); Zehebî, *Siyer*, I, 149-150.

46 Detay bilgi için bk. Ahmet Feyzi Çorumî, *Ebû Tâlib'in Müslümanlığı*, s.1130-133.

47 İbn Hacer, *el-İsabe*, VII, 113; Berzencî, *Sedadü'd-din*, s.388; Dahlan, *age*, 7-8.

48 Berzencî, Muhammed b. Abdiresul Şehrezuri, *Sedadü'd-din ve sidadü'd-deyn fi isbati'n-necat ve'd-derecat li'l-valideyn*, (thk. Abbas el-Hüseyni- Muhammed Ali Şükri), Cidde 1419, s.388.

49 Müfid, *el-Fusulü'l-muhtara*, s.284; Berzencî, *Sedadü'd-din*, s.385; Musevî, *el-Hüccet ale'z-zâhib ilâ tekfiri Ebî Tâlib*, s. 367 vd.

HADİS, İSLÂM HUKUKU, KELÂM, MEZHEPLER TARİHİ, ARAP DİLİ VE SİYER

göre Ebû Tâlib şöyle demiştir: "... Muhammed'e yumuşaklıkla ve iyilikle muamele etmenizi ayrıca vasiyet ediyorum. Zira Muhammed, emin bir insandır ve Arap topluluğu içinde sözüne sadık bir kişidir. Ondandır yalan sadır olmaz. Benim size edeceğim nasihatleri hep o edebilir... Eğer ömrüm yetseydi, ecelimin ertelenmesi mümkün olsaydı Muhammed'den fitne ve belaları ve ona sıkıntı veren şeyleri men eder ve musibetlere engel olurdu. Siz de ona yardım ediniz."⁵⁰

Ebû Tâlib'in ölümünün tam olarak ne zaman olduğu hususunda farklı görüşler bulunmakla birlikte boykotun sona ermesinden bir müddet sonra Hz. Hatice ile aynı yıl içinde vefat ettiği kesindir.⁵¹ Sonraki zamanlarda farklı mülahazalarla da olsa Ebû Tâlib'in zikri geçtikçe Allah Elçisi'nin onu hayırla yâd ettiği bildirilmiştir. Bir seferinde Hz. Peygamber, "*Rabbimden onun için çok büyük hayır umuyorum*"⁵² diye buyurmuş, ayrıca Medine döneminde bir yağmur duasının akabinde onu hayırla yâd ettiği nakledilmiştir.⁵³

2. Ebû Tâlib'in Dini Konumu

Ebû Tâlib'in ölüm döşeginde iken iman edip etmediği konusu ciddi tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber, Ebû Tâlib ölüm döşeginde iken yanında Mekke'nin önde gelenlerinin bulunduğu bir sırada ona iman etmesini teklif etmiş, o da "Mekkelilerin ayıplamasından çekindiği için bunu söyleyemeyeceğini" ifade etmiştir.⁵⁴ Sünnî kaynaklarda bu hadisenin hemen akabinde Tevbe Süresi 9/ 113 ve Kasas Süresi 28/ 56. âyetlerin nazil olduğu bilgisi mevcuttur. Öte yandan Ebû Tâlib'in iman üzere vefat ettiğini savunanlar da kendilerince bazı âyet ve hadisleri delil getirmişlerdir. İslam düşünce tarihini bu konu üzerinde okumak mümkündür. Ebû Tâlib'in küfür üzere öldüğünü iddia edenlerin ileri sürdükleri naklî deliller, bazı âyetlerin nüzul sebebi olarak gösterilen bir kısım rivayetler ile bazı hadis rivayetlerinden oluşmaktadır. Bu âyetlerden iki tanesini dikkate sunmakla yetinmek istiyoruz:

⁵⁰ Ahmed Feyzî Çorumî, *Ebû Tâlib'in Müslümanlığı*, s.134-140. Ayrıca bkz. Süheylî, *Ravzu'l-unuf*, II, 171; Berzencî, *Sedadü'd-din*, s.356; Dahlan, *Esne'l-metalip fi necat-i Ebi Talip*, 5, 35-36; Ahmet Cevdet, *Kısas-ı Enbiya*, İstanbul 1966, I, 81-82.

⁵¹ İbn İshak, *Sîre*, s.227 (md.329); İbn Hişam, *Sîre*, I, 415-416; Süheylî, *Ravzu'l-unuf*, II, 166; Nakdi, *Mevahibu'l-vahib*, s.275-276.

⁵² İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/124, 125; Nakdi, *Mevahib*, s.120.

⁵³ İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-belağa*, XIV, 81; Nakdi, *Mevahib*, s.124. Ayrıca bkz. İbn Hişam, *Sîre*, I, 280; Süheylî, *er-Ravdu'l-unuf*, II, 16-17.

⁵⁴ İbn İshak, *a.g.e.*, s. 220, (md 324-325).

I- “Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların bağışlanmalarını dileyemezler.”⁵⁵ Sünnî hadis ve tefsir âlimlerinin çoğunluğu, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib için mağfiret dilemesi üzerine bu âyetin onun hakkında indiğini ileri sürmüştür⁵⁶. Hâlbuki mezkûr âyetin nüzul sebeplerine bakıldığında başta ebeveyn-i Resul olmak üzere farklı hadise ve rivayetlerin olduğu da görülür.

Bu âyetin Ebû Tâlib ile alakasının olmadığını iddia edenler, görüşlerini teyit eden bir kısım deliller ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda Ebû Tâlib'in Mekke döneminde bi'setin dokuzuncu yılında vefat ettiği, Tevbe Sûresi'nin Medine döneminin sonlarına doğru -Hz. Ebû Bekir yönetiminde düzenlenen ilk İslâmî haccın ifa edilmesi niyetiyle Müslümanların Medine'den yola çıkmasının ardından-nâzil olduğu, dolayısıyla Ebû Tâlib'in vefatı ile âyetin nüzülü arasında yaklaşık olarak on yıl gibi bir zaman farkının bulunduğu belirtilmiştir.⁵⁷ Bundan dolayı olacak ki bazı müfessirler, âyetin nüzul sebebi olarak Uhud gününü göstermiş ve Hz. Peygamber'in “*Allah'ım kavmimi affet, onlar bilmiyorlar...*” şeklinde kavmi adına af dilemesi üzerine nazil olduğunu bildirmişlerdir⁵⁸. Şu halde söz konusu âyetin Ebû Tâlib hakkında indiği şeklindeki rivayetlere temkinli yaklaşmak gerekir. Yine bazı alimler, Medine döneminde bazı Müslümanların kâfir olarak ölen ataları için bağışlanma dileğinde bulunmaları üzerine bu âyetin nazil olduğunu, dolayısıyla Ebû Tâlib'in dini durumuyla hiçbir alakasının olmadığını ifade etmişlerdir⁵⁹. Bu kabul, âyetin nüzul tarihiyle örtüşmektedir. Dahası ilgili rivayetleri cerh ve ta'dil açısından irdeleyenler, özellikle Saîd b. Müseyyeb ve babasına eleştiriler yöneltmişlerdir. Olayın vuku bulduğu dönemde Müseyyeb'in henüz Müslüman olmadığı (Mekke'nin fethi gününde müslüman olmuştur)⁶⁰. Ebû Tâlib'in son anlarına şahit olmasının da söz konusu olmadığı belirtilmiş, muhtemelen bu hadiseyi başkalarından işittiği ve oğluna naklettiği bildirilmiştir. Buharî rivayetinin asıl kaynağını oluşturan Hz.

⁵⁵ et-Tevbe 9/113.

⁵⁶ Örnek olarak bk. Buharî, “Tefsîr”, (Tevbe 9/16); Buharî, “Menâkıbu'l-Ensar”, 40, “Cenaiz” 81, “Tefsîr”, “Kasas” I; Müslim, “İman” 39, (34); Nesâî, “Cenaiz” 102, (4, 90, 91). Ayrıca bk. Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut 1405/1985, XVI, 214; Kurtubî, *el-Cami' li-ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire 1996/1416, VIII, 253 (Tevbe 113); Zemahşerî, *Keşşâf*, Beyrut, ts., II, 479; Elmalılı, *Hak Dini*, İstanbul 1982, IV, 2627-2628.

⁵⁷ Vahidî, *Esbâbü'n-Nüzul*, Kahire 1968, 197-198; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 479; Kurtubî, *el-Cami' li-ahkâmi'l-Kur'an*, VIII, 253 (Tevbe 113); Musevî, *el-Hüccce*, s.304-306; Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XVI, 214. Ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2627-2628.

⁵⁸ Süheylî, *Ravzu'l-unuf*, II, 171.

⁵⁹ Örnek olarak bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XVI, 214; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2627-2628. Ayrıca bkz. Ahmet Feyzî Çorumî, *Ebû Tâlib'in Müslümanlığı*, s.111-112.

⁶⁰ Bkz. M. Yaşar Kandemir, “Saîd b. Müseyyeb”, *DİA*, 2008, 35: 563-564.

HADİS, İSLÂM HUKUKU, KELÂM, MEZHEPLER TARİHİ, ARAP DİLİ VE SİYER

Müseyyeb, sadece oğlu Saîd'e rivayette bulunmuştur. Hâlbuki Buharî, tek râvîsi bulunan kimselerden hadis kabul edilmeyeceğini bildirmiştir. Buna rağmen Müseyyeb'in Ebû Tâlib ile alakalı rivayetini eserine almıştır⁶¹.

II- “*Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi O bilir.*”⁶² Bu âyetin farklı nüzul sebepleri olmakla birlikte Ebû Tâlib'in küfür üzere öldüğünü iddia edenler, onun hakkında indiğini ileri sürerler⁶³. İlgili rivayetlerin Buharî ve Müslim gibi kaynaklarda yer bulması, bu âyetin Ebû Tâlib hakkında nazil olduğu kanaatini kuvvetlendirmiş ve Sünnî müfessirlerin büyük ekseriyeti bu kanaati paylaşmıştır⁶⁴. Burada mezkûr âyetin zahirinden hareketle Ebû Tâlib'in dini konumu hakkında karar vermeye imkân sağlayacak her hangi bir işaret yoktur. Mesela Fahreddin Râzî'ye göre bu âyet, “*Resulüm, sen Müslüman olmalarını dilediklerinde hidayet halk edemezsin, ancak ben hidayet halk ederim*” şeklinde anlaşılmalıdır.⁶⁵ Dolayısıyla Râzî, mezkûr âyetin metni ile nüzul sebebi olarak gösterilen Ebû Tâlib'in ölümü hadisesi arasında doğrudan bir ilişki kurulmasını doğru bulmaz. Elmalılı da, Râzî'nin bu uyarısına dikkat çekerek, âyetin metninden hareketle bir hükme varılmasının doğru olmayacağını belirtmiştir⁶⁶. Burada dile getirilen iki âyetin dışında başta Bakara 119 ve En'âm 26. âyetleri olmak üzere başkaca âyetlerin Ebû Tâlib hakkında nazil olduğunu dile getiren müfessirler vardır⁶⁷. Çoğu defa âyetlerin siyak ve sibakını, nerede ve hangi dönemde nazil olduğunu dikkate almadan sırf mana uyumundan hareketle Ebû Tâlib ile bir ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır.

Ebû Tâlib'in küfür üzere öldüğünü iddia edenler, bu iddialarına ilişkin muhtelif rivayetleri kendi görüşlerine delil olarak ileri sürmüşlerdir. Burada iki rivayeti örnek olarak sunmak istiyoruz:

(1) Bu konuda nakledilen en yaygın rivayet, ölüm döşeginde Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'in teklifini kabul etmediği şeklindeki Saîd b. Müseyyeb'in babası kanalıyla gelen haberdır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber, Ebû Tâlib'in yanında önde gelen Mekke müşrikleri olduğu halde amcasını imana davet etmiş, o da “*Ben, Abdülmuttalib milleti üzereyim*”, demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “*Ben Allah tarafından nehyolunmadığım müddetçe senin için muhakkak mağfaret*

⁶¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVII, 18.

⁶² el-Kasas 28/56.

⁶³ Kurtubî, *el-Cami' li-ahkâmî'l-Kur'an*, XIII, 310 (Kasas 56); Zehebi, *Siyer*, I, 155.

⁶⁴ Kurtubî, *el-Cami'*, XIII, 310 (Kasas 56).

⁶⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XV, 3-4 (Kasas 56).

⁶⁶ Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3747-3748.

⁶⁷ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Bulut, *Şii-Sünni Polemiğinde Ebû Tâlib*, s.107-145.

isteyeceğim” diye buyurmuştur. Saîd b. Müseyyeb'in belirttiğine göre bu olay sonrasında Tevbe 113 ve Kasas 56. âyetler nazil olmuştur⁶⁸. Ebû Tâlib'in ölüm döşeginde iman teklifini kabul etmediğiyle alakalı rivayet genellikle buraya kadar olan kısmıyla nakledilir. Ancak bu rivayetin bir devamının olduğu ve pek fazla yaygınlık kazanmadığı bilinmektedir. İbn İshak ve İbn Hişâm'ın eserlerine alıp naklettikleri kısım şöyledir: “... Ancak Ebû Tâlib'in yanında bulunan Abbas, abisinin dudaklarının hareket ettiğini fark etmiş ve dikkat kesilip ne dediğini işitmeye çalışmıştı. İbn Hişâm'ın naklettiğine göre Ebû Tâlib, son nefesini vermeden önce kelime-i şehâdet getirmişti. Nitekim Abbas, Ebû Tâlib'in defninden sonra uygun bir zamanda Hz. Peygamber'e: *-Ey kardeşimin oğlu! Allah'a yemin olsun ki kardeşim Ebû Tâlib, Senin ondan istediğin o kelimeyi son anında söyledi,* dedi. Bunun üzerine Allah Elçisi: *-Ben duymadım,* diyerek cevap vermişti⁶⁹.

(11) Ebû Tâlib'in aleyhindeki rivayetlerden biri de “dahdah”⁷⁰ hadisi olarak meşhur olan rivayettir. Buharî, “Ebû Tâlib Kıssası Babı” başlığı altında “dahdah” rivayetlerine de yer vermiştir⁷¹. Buna göre Abbas b. Abdülmuttalib, Hz. Peygamber'e şöyle demiştir: *“Ey Allah'ın Elçisi! Amcan Ebû Tâlib'e her hangi bir şeyle fayda verdin, yarar sağladın mı? Çünkü o, daima seni korur ve senin için düşmanlarına karşı öfkelenirdi.”* Resulullah: *“Evet, o şimdi topuklara kadar dibi yakın (dahdah) ateşten bir çukurun içindedir. Eğer ben olmasa idim, muhakkak o cehennemın en derin çukurunda olacaktı.”* buyurdu⁷². Şii ulema, bu rivayetleri hem senet hem de metin açısından eleştirmiş ve Emevîler tarafından uydurulduklarını iddia etmiştir. Bu konuda Mutezili âlim İbn Ebû'l-Hadîd'in ifade ettiği şu husus önem arz etmektedir: *“Bilmelisin ki, bu ihtilafın kaynağı Ümeyye oğulları dönemine dayanmaktadır. Bu şüpheli, Mugîre b. Şu'be ihdas etmiştir. Onun Hâşimîlere yönelik tutumu gizliliğe mahal vermeyecek derecede açıktır. Ebû Tâlib'i lanetleyen ve aşağılayan haberlerin hepsi bu şahsa dayanmaktadır. Dahdah rivayetleri de buna dahildir. O, haberlerini bazen Ebû Saîd'e bazen de Abbas'a dayandırır. Eserlerimizde ortaya koyduğumuz bu hususları idrak eden bir kimse bu konuda şüpheye*

!

⁶⁸ Buharî, “Menâkıbu'l-Ensar”, 40, “Cenaiz” 81, “Tefsir”, “Kasas” 1, “Eyman” 19; Müslim, “İman” 39, (34); Nesâî, “Cenaiz” 102, (4, 90, 91); krş. Sofuoğlu, *Sahih-i Buharî ve Tercemesi*, VIII, 3630.

⁶⁹ İbn İshak, *Sire*, md. 328; İbn Hişâm, *Sire*, I, 418; Süheylî, *Ravzu'l-unuf*, II, 167; İbn Kesir, *el-Bidaye*, III, 123; Zehebî, *Siyer*, I, 157.

⁷⁰ Dahdah kelimesinin ne anlama geldiği hususu tartışılmıştır. Bu kelime, yerde topuklara kadar ulaşan az miktardaki suyu ifade eder. Ancak bununla ateş istiare edilmiştir (bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “Dahdah” md. IX, 18-19)

⁷¹ Buharî, “Menâkıbu'l-ensar”, 40; Sofuoğlu, *a.g.e.*, VIII, 3629.

⁷² Buharî, “Edeb” 115; Sofuoğlu, *a.g.e.*, XIII, 6158.

*düşmez...*⁷³

Yukarıda nakledilen hadisler ve benzeri rivayetlerin ifade ettiği manaya göre Ebû Tâlib, Hz. Peygamber uğrunda bütün varlığını ortaya koyduğu hâlde kabile geleneklerine sıkı bağlılığı yüzünden zahiren tevhîd inancını kabul edememiş ve dolayısıyla Müslüman olarak ölmemiştir. Bu anlama gelen rivayetler yukarıda ifade edilenlerle sınırlandırılmaz. Ebû Tâlib'in kâfir olarak öldüğünü ifade eden başkaca ahad haberler mevcuttur.⁷⁴

Öte yandan Ebû Tâlib'in mümin olarak öldüğünü iddia edenler hem âyetlerden hem de hadislerden deliller getirmiştir, özellikle Şii ulema Ebû Tâlib'in imanı konusunun hiç bir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kesin ve açık olduğunu iddia etmiştir. Onlar bu meseleye imamların faziletinin kaçınılmaz bir parçası olarak bakmışlardır. Ebû Tâlib'in mümin olduğu görüşünü savunanlar sadece nakillerle yetinmemişler; aynı zamanda aklî, sosyolojik ve tarihî deliller ortaya koymuşlardır. Onların önemle dikkat çektikleri bir husus da Ebû Tâlib'in şiirleridir. Erken bir zamanda kayda geçen bu şiirler, aslından Ebû Tâlib'in tutumuna dair çok önemli veriler barındırmaktadır. Hatta bu şiirler dikkate alındığında Ebû Tâlib'in pek çok vesile ile tek tanrı inancını ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini açıktan ifade ettiği görülecektir. Ancak Ebû Tâlib'in küfür üzere öldüğünü iddia edenlerin, ona ait şiirleri dikkate almadıkları, sadece aleyhinde nakledilen haberler üzerinden hüküm verdikleri anlaşılmaktadır. Unutulmamalıdır ki Ebû Tâlib'in şiirleri, -özellikle Kaside-i Lâmiyye/ Şi'biyye'si- hadislerden daha erken bir zamanda kayda geçmiştir.

3. Mezheplerin Teşekkül Sürecinde Ebû Tâlib'in İstismar Edilmesi

Ebû Tâlib'in iman üzere ölüp ölmediği meselesi, sadece dinî bir tartışma değil, aynı zamanda sosyal ve siyasî boyutu olan bir meseledir. Kanaatimize göre Ebû Tâlib'i ve dini konumunu önemli kılan da onun siyasete malzeme edilmesinden kaynaklanmaktadır. Şayet Ebû Tâlib, Hz. Ali'nin babası olmayıp sıradan bir Hâşimî olsa idi, Müslümanların gündemini bu kadar meşgul etmeyebilirdi. Bu çerçevede onunla alakalı detay bilgiler verilmesine, lehte veya aleyhte görüşler ileri sürülmesine gerek kalmayabilir, her insan gibi dinî ya da uhrevî boyutu Allah'a havale edilebilirdi. Ancak Ebû Tâlib'in küçüklüğünden itibaren Hz. Muhammed'e kol kanat germesi, onu himaye etmesi, kendi çocuklarından daha fazla ona ihtimam göstermesi, nübüvvetle görevlendirildiğinde onu terk etmeyip düşmanlarına karşı destelemesi, her türlü zorlukta onun yanında yer alması ve nihayetinde Allah Elçisinin en büyük destekçisi ve kefilî olmasına rağmen Mekke'deki pozisyonu gereği

⁷³ İbn Ebû'l-Hadîd, *a.g.e.*, XIV, 70-71; Nakdî, *a.g.e.*, s.253-254.

⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz. Bulut, *Şii-Sünni Polemiğinde Ebû Tâlib*, s.135-139.

iman ettiğini açıkça ifade etmemiş olması, sonraki süreçte vuku bulan kamplaşmada siyasi malzeme olarak kullanılmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Emevîler, Ali ve taraftarlarını kötüleme adına ortaya koydukları politikalarda Ebû Tâlib'in dinî konumunu önemli bir propaganda malzemesi olarak istismar etmişlerdir.

Ümmetin meşru halifesi olarak göreve başlayan Hz. Ali, ilk iş olarak devletin bütünlüğünü sağlamak istemiş ve bu bağlamda güvendiği kimseleri vali olarak tayin etmişti. Ancak Şam Valisi Muaviye, halifenin bu iradesine karşı çıkmış, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması başta olmak üzere bazı gerekçeler ileri sürerek Hz. Ali'nin hilafetine itiraz etmişti. Bu sırada vuku bulan başka siyasi ve sosyal hadiseler, müslümanların karşı karşıya gelmesine zemin hazırlamış ve çok geçmeden siyasi sebeplerle Cemel ve Siffin savaşları vuku bulmuştu. Hicri otuzlu yılların sonuna gelindiğinde; (i) ana gövdeyi temsil eden Ali taraftarları, (ii) âsî Şam Valisinin yanında yer alanlar, (iii) Hakem Olayı ile birlikte ete-kemiğe bürünen “Hariciler” ve (iv) “Tarafsızlar Hareketi” şeklinde dört gurubun ortaya çıktığı bilinmektedir. Hz. Ali, Siffin Savaşı sonrasında Haricî aşırılıkla meşgul olmuş ve nihayetinde 40/ 661 yılında onlar tarafından gerçekleştirilen bir suikasta kurban gitmişti. Gelişen olaylar neticesinde Şam Valisi, gücü tekeline toplamış ve Müslüman toplumun başına geçmişti. Bundan sonra Muâviye, vefatına kadar geçen süre içerisinde siyasi dehasını kullanarak Emevî hâkimiyetini tam manasıyla pekiştirmek için gayret sarf etmiştir. Muâviye'nin bu siyasetin ana unsurlarının başında ise, Hz. Ali'ye karşı alenî düşmanlığını sürdürmek ve halk arasında Ali'ye duyulan bağlılığın izlerini silmek geliyordu. Bu çerçevede Hz. Ali, ailesi ve taraftarları, dolaylı veya doğrudan gözden düşürülmeye, sindirilmeye ve çeşitli şekillerde cezalandırılmaya başlanmıştı⁷⁵. Muâviye'nin uygulamalarına karşı çıkan, eleştirenler de elbette olmuştur. Hz. Peygamber'in eşlerinden Ümmü Seleme (ö. 62/ 681), Muâviye'ye bir mektup yazarak şöyle demiştir: “Sizler, minberlerinizden Ali b. Ebû Tâlib'e lanet okumakla Allah'a ve Elçisine lanet okuyorsunuz. Şahitlik ederim ki, Allah ve Resulü onu herkesten daha çok sevmiştir.”⁷⁶ Yine Hz. Ali taraftarlığıyla bilinen ve Muâviye döneminde Ali ve taraftarlarına minberlerde alenen sebedilmesini eleştirdiği için öldürülen sahâbî Hucr b. Adî'nin (ö. 51/671) mücadelesini de ifade etmek gerekir⁷⁷. Bu ve benzeri karşı çıkışlar Muâviye'yi yaptıklarından alıkoymamıştır.

⁷⁵ Gülgün Uyar, Ehl-i Beyt: İslam tarihinde Ali-Fâtıma Evladı, İstanbul 2004, s.76.

⁷⁶ İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu nehci'l-balağa*, I, 356-358; Musevî, *el-Hüccce ale'z-zâhib* s. 380.

⁷⁷ Hakkında geniş bilgi için bkz. Nebi Bozkurt, “Hucr b. Adî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/ 277-278.

Muâviye, Ali ve Ehl-i Beyt aleyhtarını uygulamalarını valileri üzerinden yürütmüş ve bu konuda çok dikkatli davranmıştır. Özellikle Haremeyn, Kûfe ve Basra valiliklerini Hz. Ali karşıtlığıyla bilinen kimselerden seçmeye azami itina gösteriyordu. Nitekim o, Hz. Ali henüz hayatta iken, onun taraftarlarını takip ederek etkisiz hâle getirmek ve halktan kendi adına biat almak amacıyla Büsr b. Ebû Ertât'ı (ö. 86/ 705) Hicaz ve Yemen'e vali olarak göndermişti. Bu şahıs, Hz. Ali taraftarlarını sindirmek ve halkı Muâviye'ye biat ettirmek için Medine'ye, Mekke'ye ve Yemen'e gitmiş, buralarda Hz. Ali taraftarlarına karşı şiddete başvurdu ve Hz. Osman'ın aleyhinde olduğuna inandığı şahısların evlerini yaktırması ve Ali taraftarlığı ile bilinen bazı kimseleri öldürmüştür⁷⁸. Büsr, Hz. Ali'nin ölümünden sonra Basra valiliğine tayin edilmiş (41/661-662) ve burada irâd ettiği hutbesine ilk olarak Hz. Ali'ye sebbederek başlamıştı⁷⁹. Yine Muâviye'nin yanında yer alan önemli kişilerden bir diğeri 42/662-663 senesinde Kûfe'ye vali atanan Mugîre b. Şu'be'dir. O, Ali ve taraftarlarına karşı acımasız tutumuyla meşhur olmuştur⁸⁰. Ebû Tâlib'in küfür üzere öldüğünü bildiren rivayetlerin önemli bir kısmının bu şahıs tarafından nakledilmesi dikkatle değerlendirilmelidir. Şiî ulema, ilgili rivayetlerin politik kaygılarla uydurulduğunu izah ederken bu şahsı ön plana çıkarmaktadır⁸¹.

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir vali de Ziyâd b. Ebîh'dir (ö. 53/673). Muâviye'nin, kendi safına çekmeyi başardığı bu şahıs, Ali-Fâtıma evlâdı aleyhtarlığı yapan önemli siyaset adamlarının başında gelmektedir. Aslında o, başlangıçta Hz. Ali'nin yanında olup önemli adamlarından biri idi. Ancak Hz. Ali'nin ölümünden sonra Muâviye'nin vaatlerine dayanamayarak, Mugîre b. Şu'be'nin de gayretiyle, onun safına geçmiştir. 50/670 senesinde Kûfe valisi olan Ziyâd, Ali ve Ehl-i Beyt taraftarlarını takibe almış, onları vazgeçirmek için büyük gayret göstermiş ve bazı önde gelen Ali taraftarlarını da katletmiştir⁸².

Muâviye, valileri vasıtasıyla hutbelerde alenen Hz. Ali'ye sebbedilmesini hayata geçirmişti. Aslında o, kendi valiliği döneminde de Hz. Ali hakkında ileri geri konuşulmasına müsaade etmekteydi. Bu muameleyi hazmedemeyen Hz. Hasan, Muâviye ile yaptığı sulh anlaşmasında Hz. Ali'ye sebbedilmesinden vazgeçilmesi şartını da ileri sürmüştü. Başlangıçta bütün şartları kabul ettiğini açıklayan Muâviye,

⁷⁸ Özaydın, Abdülkerim, "Büsr b. Ebû Ertât", VI, 494.

⁷⁹ Taberî, V, 167-168; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 414.

⁸⁰ Geniş bilgi için bk. Aycan, İrfan, "Mugîre b. Şu'be", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/ 376-377.

⁸¹ Mugîre b. Şu'be'ye yöneltilen eleştiriler için bk. Musevî, *el-Hüccce ale'z-zâhib*, s.109-110.

⁸² Detaylı bilgi için bkz. İrfan Aycan, "Ziyâd b. Ebîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/ 480-482.

diğer şartların önemli bir kısmını yerine getirmediği gibi, Ali'ye sebbetme uygulamasına da son vermemiştir⁸³. Muâviye'nin başlattığı bu lanetleme ve sebbetme politikası diğer Emevî halifelerince de artarak devam ettirilmiş, bilinçli bir şekilde Hz. Ali ve taraftarları aşağılanmıştır. Bu durum, 99/717-718 yılında Ömer b. Abdülazîz'in halife olmasına kadar devam etmiştir⁸⁴.

Hz. Ali'ye sebbedilmesi ile alâkalı olarak aktarılan örnekleri, iki kısımda toplamak mümkündür. **İlki**, resmî olarak minberde Cuma hutbelerinde yapılan uygulamalardır. Bunlar daha ziyade valiler tarafından yürütülmekteydi. Yukarıda da ifade edildiği üzere Muâviye, Mugîre b. Şu'be'yi 41/661 senesinde Kûfe valisi tayin ettiğinde ondan Hz. Ali'ye sebbetmesini ve kınamasını, Hz. Osman'ı ve taraftarlarını övmesini ve onun için mağfiret dilemesini; Ali taraftarlarını ise kötölemesini istemiştir. Mugîre, yedi sene kadar devam eden görevi süresince bu hususta Muâviye'nin isteği doğrultusunda hareket etmiş ve Hz. Ali'yi zemmederek Hz. Osman'ın katillerini kınamış, onlara lanet etmiş; Hz. Osman'ı hayır ve rahmetle anarak ashabını tezkiye etmiştir. Yine Muâviye tarafından Kûfe'ye vali tayin edilen Ziyâd b. Ebîhî de, alenen Ali ve taraftarlarını tel'in etmiş, kendisine karşı çıkan Hucr'u bu tutumundan dolayı öldürerek cezalandırılmıştır⁸⁵. Ziyâd'ın oğlu ve halefi Ubeydullah da, alenî olarak Ali-Fâtıma evlâdı düşmanlığı yapmıştır⁸⁶. Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'inin şahadetinden sonra minbere çıkarak, hakkın tezahür etmesini sağlayan ve yalancının oğlu yalancı (el-kezzâb b. el-kezzâb) Hüseyin ve taraftarları karşısında Emîrül'-mü'minîn Yezîd b. Muâviye ve askerlerine yardım eden Allah'a hamd etmiştir. Bu konuda sadece Şii kaynaklar değil, Sünnî tarihçiler de detaylı bilgiler vermektedir.

Burada üzerinde durulması gereken **ikinci husus** ise Hz. Ali aleyhinde konuşması için doğrudan şahıslara baskı yapılmasıdır. Bazen valilerin zoruyla Ali'ye ve taraftarlarına lanet etme hadiseleri vuku bulurken, bazen de Emevîlere ya da valilerin gözüne girmeye çalışan kendisini bilmez bir kısım şarlatanlar tarafından bu işler yapılmakta idi. Bunlara ilaveten bizzat Emevî yönetimi tarafından ücretli olarak tutulan bazı kimselerin Ali ve Ehl-i Beyt aleyhinde rivayetler uydurmaları ve bunları hadis olarak nakletmeleri meselesi önemle dikkate alınması gerekir. Doğrusu Ali ve taraftarları hakkında Cuma hutbelerinde açıktan lanet okutturan ve onlara

!

⁸³ Taberî, *a.g.e.*, V, 160.

⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 42; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, IX, 193.

⁸⁵ Taberî, *a.g.e.*, V, 256-57, 276; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, 50-51.

⁸⁶ İbn Habîb, *el-Muhabber*, (nşr. İlse Lichtenstadter), Haydarabad 1942, s.480. Ayrıca bkz. Ahmet Turan Yüksel, "Ubeydullah b. Ziyâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/ 29-30.

HADİS, İSLÂM HUKUKU, KELÂM, MEZHEPLER TARİHİ, ARAP DİLİ VE SİYER

sebbettiren bir zihniyetin Hz. Ali'nin Müslümanlar nazarındaki müspet imajını yıkmak amacıyla pek çok rivayetin uydurulmasına ve bunların hadis olarak nakledilmesine aracı olması uzak bir ihtimal değildir. Nitekim hem Şîi hem de Sünnî bazı kaynaklarda bu görüşü teyit eden kayıtlar mevcuttur.

Şîi kaynaklarda Ebû Tâlib'in dini konumuyla alakalı aleyhte rivayetlerin Emevîler döneminde kasıtlı olarak uydurulup hadis şeklinde nakledildiği görüşü ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Onlara göre Muâviye, Ali ve taraftarlarına kin besleyen bazı kimseleri teşvik ederek hadis uydurmalarını ve yaymalarını istemiştir. Onlar da Kur'an'da manası itibarıyla uygun olan bazı âyetleri, İbn Abbas, İbn Ömer, Mücahid, Katade ve benzeri ravilerinin diliyle yorumlamış, yazmış ve yaymışlardır⁸⁷. Mutezili İbn Ebû'l-Hadîd (ö.656/1258), bu rivayetleri uyduranların isimlerini de zikretmiştir. Buna göre Ebû Hüreyre, Amr b. As, Mugîre b. Şu'be ve tabiinden Urve b. Zübeyr gibi önde gelen kimseler, genelde Hz. Ali, özelde Ebû Tâlib hakkında mevzu rivayetler nakletmişlerdir⁸⁸. Bu konuda İbn Ebû'l-Hadîd, Ebû Ca'fer el-İskafi'nin (ö. 240/ 854) şöyle dediğini nakletmiştir: “*Muâviye, sahabeden ve tabiinden birer topluluk oluşturmuştu. Bunlar, Ali hakkında çirkin haberler uyduruyor ve insanların ondan uzaklaşmasını arzu ediyorlardı. Ebû Tâlib'in kâfir olarak öldüğü şeklindeki haber de bunlardandır. Ebû Hüreyre, Amr b. As, Mugîre b. Şu'be ve tabiinden Urve b. Zübeyr, söz konusu haberleri uyduran kimselerdendir...*”⁸⁹ Aynı yazar, başka bir vesile ile şöyle demiştir: “*Muâviye, valilerine Osman hakkındaki hadislerin çok olduğunu bildirmiş ve bunların bütün şehir ve kasabalara yayılmasını emretmiştir. Sahabenin ve ilk halifelerin faziletlerine dair haberleri de yaymalarını istemiştir. Ayrıca Ebû Turap (Hz. Ali) hakkında nakledilen her bir olumsuz haberinde yayılmasını istemiştir.*” Bu şekilde Emevîler döneminde Hz. Ali'nin kötülenmesine dair haberler her tarafa yayılmıştır. Daha sonraki vaizler ve araştırmacılar bunları birer hakikatmiş gibi alıp eserlerine kaydetmiş ve zamanla güçlü haberlermiş gibi algılanmışlardır. Bu gibi haberler, zamanla tıpkı Kur'an'ın öğretilmesi gibi yeni nesillere öğretilmiştir⁹⁰.

Şîi ulema, özellikle “Dahdah” rivayetinin değerlendirilmesinde, Ebû Tâlib aleyhinde hadis uydurulmasının arka planına değinmişlerdir. Bu bağlamda söz konusu rivayetlerin hemen hemen hepsinin tek bir şahıstan, yani Mugîre b. Şu'be'den (ö.50/670) geldiğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre bu şahıs, Hâşim

⁸⁷ Musevî, el-Hüccce ale'z-zâhib, s.185.

⁸⁸ İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belağa*, I, 360-363.

⁸⁹ İbn Ebû'l-Hadîd, *a.g.e.*, I, 358.

⁹⁰ İbn Ebû'l-Hadîd, *a.g.e.*, III, 16; Musevî, *a.g.e.*, s. 377-78.

oğullarına ve özellikle Hz. Ali'ye kin ve düşmanlığıyla meşhurdur⁹¹, fasık ve günahkâr bir kimsedir⁹². Nitekim İbn Ebû'l-Hadîd şöyle demektedir: “*Mugîre, Basra’da zina etti. Şahitler gelip Ömer’e şahadette bulunmak istediler. Üç kişi şahadette bulundu. Ama dördüncü şahit, yapılan telkin ve tehditler karşısında şahadette bulunmaktan vazgeçti. Bundan dolayı o üç kişiye had uygulandı, Mugîre de böylece kurtulmuş oldu.*”⁹³ Şia’ya göre zânî, şarapçı ve fâsık bir kimse olan Mugîre, Muâviye’nin en yakın dostlarından biridir. Hz. Ali’ye düşmanlığı yüzünden Ebû Tâlib’in küfür üzere öldüğüyle alakalı haberler uydurmuştur. Doğrusu Sünnî kaynaklarda da Mugîre ile alakalı olarak benzer rivayetler nakledilmiştir⁹⁴.

Sonuç olarak Emevîler siyasî hedeflerine daha rahat ulaşabilmek için Ali ve taraftarlarına açıktan lanet ettikleri hususu hem Şii hem de Sünnî kaynaklarca kabul edilmektedir. Emevîler, baskı, şiddet ve sindirmenin yanı sıra çok daha tehlikeli bir işe soyunmuşlar, Ali ve onunla alakalı her hususta haberler uydurulmasını teşvik edip zemin hazırlamışlardır. Nitekim Ebû Ca’fer el-İskâfî’ye (ö.240/854) nispet edilen: “*Muâviye, sahâbeden ve tabiinden birer topluluk oluşturmuştu. Bunlar, Ali hakkında çirkin haberler uyduruyor ve insanların ondan uzaklaşmasını arzu ediyorlardı. Ebû Tâlib’in kâfir olarak öldüğü şeklindeki haber de bunlardandır...*”⁹⁵ şeklindeki kayıt, meselenin ne denli girift olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Ebû Tâlib’in küfür üzere öldüğüyle alakalı haberlerin bir algı operasyonu olduğu şeklindeki yaklaşımı dikkate almak lazım gelir. Neticede kasıtlı olarak uydurulan Ali karşıtı rivayetler, bazıları tarafından “hadis” olarak tespit edilip kayda alınmış ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Özellikle mezheplerin teşekkül sürecinde her bir fırka işine gelen rivayetleri öne çıkararak karşı tarafı ötekileştirmek için gayret etmiştir. Bir müddet sonra “niçin, nasıl, neden” gibi sorulara gerek duyulmadan sadece rivayetler üzerinden kurgusal bir tarih oluşturulmaya çalışılmıştır... Bir kimsenin gerçek anlamda mümin olup olmadığını ya da kalbinde imanın bulunup bulunmadığını sadece ama sadece Allah Teala bilebilir. Bizim için söz konusu kişinin hayatı ve sözleri, İslam ve Müslümanlar için yaptıkları belirleyici olmalıdır. Söz konu Ebû Tâlib olduğunda daha da dikkatli davranılması gerekir. Çünkü o, aşılmaz bir dağ gibi Hz. Peygamber’in arkasında durmuş, inkârcıların hilelerine karşı onu desteklemiş, inatçı düşmanlarına karşı onu savunmuş, hasımlarına karşı hiç taviz vermeden onun yanında yer almış ve bütün varlığıyla onu korumaya çalışmıştır.

!

⁹¹ Yusuf Rahman, *Buğyetü’l-tâlib fi ma’rifeti Ali b. Ebi Tâlib*, Beyrut 1993, s. 39.

⁹² Konuyla alakalı rivayetler için bk. Musevî, *a.g.e.*, s.112 vd.

⁹³ İbn Ebû'l-Hadîd, *a.g.e.*, III, 190. Ayrıca bkz. İrfan Aycan, “Mugîre b. Şu’be”, 2005, 30: 376-377.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Aycan, İrfan, “Mugîre b. Şu’be”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/ 376-377.

⁹⁵ İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu nehci'l-belağa*, I, 358.

Allah Elçisine sarsılmaz bir güven besleyen, şiirleriyle onu açıktan destekleyen böylesi bir kimseyi saygı ile anmak isabetli olacaktır...

Kaynakça:

- Abbâs el-Kummî. *el-Kunâ ve'l-ekâb*. I-III. Beyrut, ts.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*. İstanbul 1966.
- Ali Fehmî Cabic. *Tilbetu't-tâlib fi şerh-i lâmiyyet-i Ebî Tâlib*. İstanbul 1327/1909.
- Aycan, İrfan. "Mugîre b. Şu'be". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/ 376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aycan, İrfan. "Ziyâd b. Ebîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/ 480-482. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Aykaç, Mehmet. "Fâtıma bint Esed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/ 225. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Berzencî, Muhammed b. Abdîrresul Şehrezuri. *Sedadü'd-din ve sidadü'd-deyn fi isbati'n-necat ve'd-derecat li'l-valideyn*. nşr. Abbas Ahmed Sakr el-Hüseyni, Hüseyin Muhammed Ali Şükri. Cidde 1419.
- Bozkurt, Nebi. "Hucr b. Adî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/ 277-278. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Bulut, Halil İbrahim. *Şii-Sünnî Polemiğinde Ebû Tâlib ve Dini Konumu*. Ankara: Araştırma yayınları, 2011.
- Çorumî, Ahmet Feyzî. *H. Muhammed (sav)'in Amcası Ebû Talib'in Müslümanlığı, (Feyzü'l-vâhib fi necâti Ebî Tâlib)*. Sad. Ethem Erkoç. [y.y. : y.y.], 2009.
- Dahlan, Ebül-Abbas. *Esne'l-metalib fi necati Ebî Talib*. 2. Bs, [y.y. : y.y.].
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul 1982.
- Fahreddin er-Râzî. *Mefâtihu'l- gayb*. Beyrut: Dâru'l-fikir, 1405/1985.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. "Ebû Tâlib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/ 237-238. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. İstanbul 1980.
- İbn Ebül-Hadid, İzzeddin Abdülhamid. *Şerhu nehci'l-belağa*. nşr. Muhammed Ebül-Fazl İbrâhim. Beyrut 1965.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed. *Kitâbü'l-Muhabber*. nşr. Ilse Lichtenstadter. Haydarabad 1942.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsabe fi temyizi'z-sahabe*. Mısır, trs.
- İbn Hişâm. *es-Siretü'n-nebevîyye*. nşr. Mustafâ es-Sakâ İbrâhîm el-Ebyârî. Beyrut ts.
- İbn İshak, Ebû Abdullah. *Siretu İbn İshak*. Nşr. Muhammed Hamidullah. Konya 1981.

- İbn Kesir. *el-Bidaye ve'n-nihaye (Büyük İslam Tarihi)*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul 1994.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. I-XV. Beyrut, ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. nşr. İhsan Abbas. I-IX, Beyrut 1388/1968.
- Kandemir, M. Yaşar. "Saîd b. Müseyyeb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/ 563-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Köksal, Mustafa Asım. *İslam Tarihi (Mekke Devri)*. I-VI. İstanbul 1987.
- Kurtubî, Ebû Abdullah. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. haz. M. İbrâhim Hafnavi-Hamid Osman. Kahire 1996.
- Meclîsî, Muhammed Bâkır. *Bihârü'l-envârî'l-câmi'a li düreri ahbâri'l-eimmeti'l-ethâr*. Beyrut 1983.
- Musevî, İbn Mead. *el-Hücce ale'z-zâhib ilâ tekfiri Ebi Tâlib*. nşr. S. Muhammed Bahrülulum. Beyrut 1987.
- Müfîd. *Îmânu Ebi Tâlib*. nşr. Müessesetü'l-Bi'se. (*Silsiletü müellefâtî's-Şeyh el-Müfîd içinde*). Cilt: X. Beyrut 1993.
- Nakdî, Cafer b. Muhammed. *Mevahibü'l-vahib fi fezaili valid emiri'l-mü'minin Ebû Talib*. nşr. Muhammed Hadi Emini. Beyrut 1993.
- Özaydın, Abdülkerim. "Büsr b. Ebû Ertât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/ 494. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Sibt İbnü'l-Cevzî. *Tezkiretü'l-havassi mine'l-ümmeti bi-zikri hasaisi'l-e'imme = Tezkiretu havassi'l-e'imme fi hasaisi'l-e'imme*. Nşr. Hüseyin Takizade. Tahran 2005.
- Sofuoğlu, Mehmed. *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*. I-XVII. İstanbul 1989.
- Süheylî, Ebû'l-Kâsım. *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sireti'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*. nşr. Abdurrahman el-Vekil. Kahire 1967.
- Şiblî en-Numanî. *İslam Tarihi, Asr-ı Saadet, Peygamberimizin Sireti*. Çev. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul 1977.
- Uyar, Gülgün. *Ehl-i Beyt: İslam tarihinde Ali-Fâtıma Evladı*. İstanbul 2004.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed. *Esbâbu'n-nüzûl*. Kahire 1968.
- Yusuf Rahman. *Buğyetü't-tâlib fi ma'rifeti Ali b. Ebi Tâlib*. Beyrut 1993.
- Yüksel, Ahmet Turan. "Ubeydullah b. Ziyâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/ 29-30. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Zehebî, Ebû Abdullah. *Siyeru a'lâmi'n-nübela*. nşr. Muhibbuddin Ebû Sa'd el-Umeri. Beyrut 1997.
- Zemahşerî, Cârullah Muhammed b. Ömer. *Keşşaf*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts.